

Tiesībsarga viedoklis par personu ar invaliditāti piedalīšanos parakstu vākšanā par tautas nobalsošanu (2007. gada maijs)

Pēdējo nedēļu laikā pie manis ir vērsušies vairāki cilvēki, kas pauduši sašutumu, ka personām, kas invaliditātes dēļ nevar atstāt savu mājokli un ierasties pašvaldības noteiktajā parakstu vākšanas vietā, nav nodrošināta iespēja piedalīties parakstu vākšanā tautas nobalsošanas ierosināšanai. Šīs personas norāda, ka tas ir būtisks viņu tiesību aizskārums, jo tādējādi viņām tiekot liegta iespēja piedalīties politiskajos procesos un izteikt savu viedokli par tautai nozīmīgiem jautājumiem. Izvērtējot šo situāciju, secināju, ka demokrātiskā tiesiskā valstī nav pieļaujama situācija, ka persona nevar īstenot savas Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk – Satversme) garantētās tiesības tikai invaliditātes dēļ. Tāda situācija ir pretrunā ar Satversmes 72., 80., 91., 101.pantu šādu iemeslu dēļ.

Parakstu vākšana tautas nobalsošanas ierosināšanai ir cieši saistīta ar Latvijas Republikas Satversmes 101.pantu. Satversmes 101.panta pirmais teikums nosaka: „Ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu.”

Latvijas Republikas Satversmes 101.panta pirmais teikums garantē 1) tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā un 2) tiesības pildīt valsts dienestu. Tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā ietver sevī vairākus aspektus. No Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 izriet, ka tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā ietver sevī aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības (sk.: Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta spriedums lietā Nr.2000-03-01 „Par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101.pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25.pantam” <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-03-01.rtf>). Tāpat tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā ietver arī dalību politiskā procesā, dibinot un darbojoties politiskajās partijās (sk.: Levits E. Piezīmes par Satversmes 8.nodaļu – Cilvēka pamattiesības. Cilvēktiesību žurnāls Nr.9-12, 34.lpp.). Tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā ietver arī citas pilsoņu līdzdalības formas – balsošanu referendumā par konstitūciju vai citiem jautājumiem, dalību tautas sapulcē, kura ir pilnvarota izlemt kādus vietējas nozīmes jautājumus, vai dalību institūcijās, kas ir izveidotas, lai pārstāvētu pilsoņus attiecībā ar valdību u.c. (sk.: General Comment No. 25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service (Art. 25). [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb?Opendocument)).

Satversme tieši paredz tādu pilsoņu līdzdalības formu kā tautas nobalsošanu. Tā notiek par Valsts prezidenta ierosinātu Saeimas atlaišanu (48.pants), Latvijas dalību Eiropas Savienībā vai par būtiskām izmaiņām Latvijas dalības nosacījumos šajā savienībā (68.pants), par Valsts prezidenta apturētu likumu, ja to pieprasa ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju (72.pants), par grozījumiem Satversmes pirmajā, otrajā, trešajā, ceturtajā, sestajā vai septiņdesmit septītajā pantā (77.pants), kā arī par vienas desmitās daļas vēlētāju izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura (78.pants).

Tiesības piedalīties tautas nobalsošanā šajos gadījumos saskaņā ar Satversmes 101.pantu ir ikvienam Latvijas pilsonim. Satversmes 80.pants precizē, ka tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir balsstiesības Saeimas vēlēšanās.

Satversmes 72.pantā paredzētās vēlētāju tiesības pieprasīt tautas nobalsošanu par Valsts prezidenta apturētu likumu, no vienas puses, ir Satversmes 72.pantā paredzētās tautas nobalsošanas procedūras sastāvdaļa. Satversmē garantētajām tiesībām ir jābūt nevis deklaratīvām un iluzorām, bet gan īstām un efektīvām. Tāpēc, lai tiesības piedalīties valsts darbībā - tautas nobalsošanā - būtu īstas un efektīvas, tās nedrīkst nepamatoti ierobežot nevienā tautas nobalsošanas procedūras stadijā. Tas nozīmē, ka pilsoņiem ir jānodrošina arī īstas un efektīvas tiesības piedalīties parakstu vākšanā tautas nobalsošanas ierosināšanai. Par Satversmei atbilstošu nevarētu atzīt situāciju, kad pati nobalsošanas procedūra notiktu atbilstoši Satversmei, taču vēlētājiem faktiski nebūtu iespēju piedalīties parakstu vākšanā par tautas nobalsošanas ierosināšanu. Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka visiem Satversmes 80.pantā minētajiem subjektiem ir jānodrošina ne tikai dalība pašā balsošanas procedūrā, bet arī parakstu vākšanā tautas nobalsošanas ierosināšanai.

Satversmē paredzētās vēlētāju tiesības pieprasīt tautas nobalsošanu par Valsts prezidenta apturētu likumu pašas par sevi ir atzīstamas par pilsoņu līdzdalības formu valsts darbībā. Līdz ar to arī tāpēc šīs tiesības saskaņā ar Satversmi ir Satversmes 101.panta pirmajā teikumā garantēto tiesību piedalīties valsts darbā sastāvdaļa. No Satversmes 101.panta izriet, ka tiesības piedalīties parakstu vākšanā ir jānodrošina ikvienam pilsonim. Savukārt Satversmes 72.pants precizē, ka šīs tiesības ir vēlētājiem.

Tātad gan no Satversmes 101.panta, gan arī no Satversmes 80. un 72.panta izriet, ka tiesības piedalīties parakstu vākšanā ir jānodrošina visiem Latvijas pilsoņiem, kuriem ir balsstiesība Saeimas vēlēšanās. Šīs tiesības ir jānodrošina visiem balsstiesīgajiem pilsoņiem uz vienlīdzīgiem pamatiem. Kā norādījusi ANO cilvēktiesību komiteja, ja valsts ir paredzējusi pilsoņu tiešās līdzdalības iespējas, tad šīs tiesības ir jānodrošina bez diskriminācijas un tās nedrīkst nepamatoti ierobežot (sk.: General Comment No. 25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service (Art. 25). [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb?Opendocument)). Tātad arī personām ar invaliditāti ir jāgarantē tiesības piedalīties parakstu vākšanā, kā arī iespēja tās efektīvi īstenot.

Arī Satversmes 91.pants noteic, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Diskriminācijas aizliegums nozīmē, ka nav pieļaujama atšķirīga attieksme, kas ir balstīta uz noteiktiem aizliegtiem kritērijiem. Viens no šādiem aizliegtiem kritērijiem ir invaliditāte (sk.: Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. Latvijas Vēstnesis, 08.05.2003. Nr. 68 (2833)). Kā ir norādīts ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām preambulā, tad diskriminācija uz invaliditātes pamata aizskar cilvēka cieņu. Šīs konvencijas 29.pants tieši nosaka, ka valstīm ir jānodrošina politiskās tiesības personām ar invaliditāti. Tas ietver arī personu ar invaliditāti tiesības piedalīties valsts lietu kārtošā gan tieši, gan arī ar brīvi izraudzītu pārstāvju starpniecību. Tātad Satversmes 91.pants prasa, lai iespēja piedalīties parakstu vākšanā būtu nodrošināta arī personām ar invaliditāti.

Taču šobrīd Latvijā tiesības piedalīties parakstu vākšanā netiek nodrošinātas visām personām ar invaliditāti, jo likums „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” neparedz procedūru, kā šīs tiesības nodrošināt. Šis likums gan paredz procedūru, kā personas ar invaliditāti var piedalīties tieši nobalsošanā. Likuma 16.panta pirmā daļa noteic: „Katrs balsotājs balso personiski. Ja balsotājs fizisku trūkumu dēļ pats nespēj balsot vai parakstīties balsotāju sarakstā, balsotāja klātbūtnē pēc viņa mutvārdu norādījuma atzīmes balsošanas zīmē izdara vai balsotāju sarakstā parakstās balsotāja ģimenes loceklis vai kāda cita persona, kurai balsotājs uzticas. Par to balsotāju sarakstā tiek izdarīta attiecīga atzīme. Šāda persona nevar būt attiecīgās vēlēšanu iecirkņa komisijas loceklis.” Savukārt 18.panta pirmā daļa paredz: „Ja atsevišķi balsotāji veselības stāvokļa dēļ nevar ierasties balsošanas telpās, vēlēšanu iecirkņa komisija, pamatojoties uz šo balsotāju vai viņu pilnvarotu personu rakstveida iesniegumu, kas reģistrēts īpašā žurnālā, organizē balsošanu šo balsotāju atrašanās vietā, nodrošinot aizklātību. Šo balsošanu ir tiesīgi uzraudzīt tam pilnvaroti novērotāji.”

Diemžēl likums „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” neparedz līdzīgas procedūras attiecībā uz parakstu vākšanu. Uzskatu, ka likums „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” ir steidzami jāgroza un tajā expressis verbis jāparedz kārtība, kādā parakstu vākšanā var piedalīties visas personas ar invaliditāti. Demokrātiskā sabiedrībā valsts uzdevums ir iesaistīt pēc iespējas plašāku pilsoņu loku valsts darbībā nevis, nosakot dažādas procedūras, padarīt personām šo līdzdalību neiespējamu. Aicinu Saeimu izstrādāt un pieņemt šādus grozījumus likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” vēl šajā gadā.

tiesībsargs Romāns Apsītis